

Fattigdom i Sverige 2018

- Fakta, trender, erfarenheter och reflektioner

Fattigdom i Sverige, problem och utmaningar

Fattigdomen är en samhällssjukdom som orsakar stort mänskligt lidande. Den ekonomiska situationen färgar hela livet. Forskningen visar att ekonomisk utsatthet ökar riskerna för ohälsa, ett sämre socialt liv, sämre skola och uppväxtvillkor för barn och ungdom men också ett minskat engagemang i och tilltro till samhälle och politiken.

Fattigdom som ej syns

Fattigdomen har fortsatt att växa under de senaste åren. Det är till stora delar ett dolt problem som inte syns fullt ut i den statistik som är tillgänglig, bland annat för att SCB (Statistiska centralbyrån) huvudsakligen bara mäter de som har en registrerad folkbokföringsadress vilket gör att bl.a. hemlösa och papperslösa migranter faller utanför statistiken. Den växande fattigdomen handlar också om de som lever på eller under fattigdomsgränsen men inte söker eller, av olika anledningar, inte får del av de stöd som finns, eller inte får tillräckligt stöd. Det handlar om working poor (de som arbetar men ändå är fattiga) med låga och/eller periodiska inkomster, långtidssjuka, barnfamiljer (främst ensamstående föräldrar), fattigpensionärer (främst kvinnor). Särskilt utsatta är givetvis de utsatta EU-medborgarna, tredjelandsmedborgare varaktigt bosatta inom EU och de papperslösa flyktingarna.

Fattigdomen har blivit mer synlig.

Fattigdomen har också blivit mer och mer synlig. Dels genom ett växande antal hemlösa och personer som tigger på gator och offentliga platser. Dels genom att behoven har tvingat fram fler och fler akuta stödinsatser från frivilligorganisationer och andra aktörer, exempelvis i form av matdistribution, soppök mm. Behov som tidigare i större utsträckning kunde mötas inom ramen för samhällets olika välfärdssystem.

Att fattigdom numera upplevs som ett reellt samhällsproblem i befolkningen bekräftas också i den stora Sifo-mätning som gjordes förra året där 45% av ett representativt urval av Sveriges befolkning anser att fattigdom är ett ganska eller mycket stort samhällsproblem i Sverige idag.

Fattigdom kan definieras och mätas på olika sätt

Det finns en reell fattigdom i Sverige – både i absoluta och relativa termer. Eftersom fattigdom kan definieras och mätas på olika sätt finns det utrymme för olika intressen i samhället att använda och lyfta fram den information som bäst passar de egna syftena.

För att kunna diskutera hur fattigdomen effektivast skall bekämpas är det därför viktigt att välja och utgå från vedertagna och definierade begrepp.

Absolut fattigdom definieras internationellt av bland andra Världsbanken som en inkomst under 2 amerikanska dollar om dagen. Det är svårt att applicera i Europa. När Socialstyrelsen använder begreppet *absolut fattigdom* utgår man från en beräkning av vilken inkomst som behövs för nödvändiga utgifter, en "varukorg" som man behöver för en skälig levnadsnivå. Denna beräknas på normen för socialbidrag från 1985 uppräknad med konsumentprisindex. Måttet är absolut i bemärkelsen att fattigdomsgränsen definierar samma köpkraft från ett år till ett annat samt att en person som inte har en viss köpkraft betraktas som fattig oavsett hur många andra som gör det. I Sverige brukar detta även kallas *låg inkomststandard* och användas som *absolut fattigdomsgräns*.

Relativ fattigdom definieras enligt Socialstyrelsen m.fl. som att ha en inkomst under 60 procent av medianinkomsten i Sverige, kallas även *låg ekonomisk standard*.

Man talar även om begrepp som *allvarlig materiell fattigdom*, *materiell fattigdom*, *låg inkomststandard*, *låg ekonomisk standard* och *risk för fattigdom och social utestängning*. Enligt SCB lever (2016) knappt 1% i Sverige i **allvarlig materiell fattigdom**. Det definieras som att inte ha råd med en viss levnadsstandard. Det vill säga man har inte råd med minst 4 av nio följande poster;

- kan betala oförutsedda utgifter,
- har råd med en veckas semester per år,
- har råd med en måltid med kött, kyckling eller fisk varannan dag,
- har tillräcklig uppvärmning av bostaden,
- har kapital-varor som tvättmaskin, färg TV, telefon eller bil samt
- kan betala skulder (hypotekslån eller hyra, räkningar, avbetalningsköp eller återbetalning av lån).

Låg inkomststandard (Absolut fattigdom), dvs. att hushållets disponibla inkomster inte räcker till för att betala nödvändiga levnadskostnader beräknas 6%, 570 000 människor, leva med. Ett annat begrepp är **låg ekonomisk standard** vilket innebär att hushållets inkomst är mindre än 60% av medianinkomsten. Detta är inget absolut mått på fattigdom utan visar endast inkomsten i förhållande till andra invånare i landet. Inom EU är detta mått detsamma som **risk för fattigdom "risk of poverty"**. I Sverige lever 16.2% med risk för fattigdom. Under perioden 2008–2016 har andelen av Sveriges befolkning som har en låg disponibel inkomst ökat från drygt 13 procent till drygt 16 procent. Detta kan jämföras med drygt 17 procent i EU som helhet.

Risk för fattigdom och social utslagning

Man pratar även om att leva med **risk för fattigdom eller social utestängning** det vill säga att man uppfyller någon av kriterierna för allvarlig materiell fattigdom, låg ekonomisk standard eller att förvärvsarbetet är mindre än 20%. Mätt på detta sätt lever 18,3% eller ca 1.8 miljoner människor i Sverige i risk för fattigdom och social utestängning.

Andelen som lever på marginalen och nära fattigdomsgränsen och som riskerar att hamna i ekonomisk fattigdom och social utslagning varierar kraftig beroende på bakgrund:

- majoritetssvenskar 12,3% (i hög grad unga vuxna, ensamstående mödrar med barn, singlar samt kvinnliga pensionärer och änkor)
- "andra generationen" svenskar 33,5% (OBS: denna siffra är kraftigt förhöjd bland "andra generationerna" svenskar med utomeuropeisk bakgrund)

- utrikes födda 37,7% (OBS: denna siffra är kraftigt förhöjd bland de utomeuropeiska invandrarna)

Fattigdomsproblematiken riskerar att dribblas bort av förvirringen mellan begreppen.

Fler hamnar mellan de olika välfärdssystemen

Ett växande problem är de som hamnar emellan de olika välfärdssystemens stöd pga motstridiga regler, okunnighet hos den enskilde eller hos personalen hos myndigheter etc. Det är ett av de vanligaste problemen som människor som lever i utsatthet tar upp i kontakten med våra organisationer. Det blir därför i ökad utsträckning frivilligorganisationer som får träda in och lämna stöd. I storstäderna, Stockholm och Göteborg, går t ex en fjärdedel av Stadsmissionens alla insatser till de som faller mellan stolarna.

Ett annat problem är att bidragsnivåerna är för låga. Framför allt gäller det för dem som lever på långvarigt ekonomiskt bistånd. Forskning visar att 56 % av stadsmissionernas alla inrapporterade insatser går till människor som lever på långvarigt ekonomiskt bistånd. Ekonomiskt bistånd är enligt socialtjänstlagen egentligen ett tillfälligt stöd. Det finns dock många som aldrig tar sig ur den sociala och ekonomiska utsattheten och bidragsberoendet. Då det ekonomiska biståndet inte alls är tillräcklig för att försörja en person (eller en familj) under en längre period slits den enskildes materiella och psykosociala situation ned: hen tvingas leva för dagen, och vanliga investeringar som vinterskor, glasögon eller liknande, går inte att bekosta med långvarigt ekonomiskt bistånd. Nuvarande regler om att man i princip skall vara helt utblottad innan man kan få stöd är kontraproduktivt och leder bara till att vägen ur problemsituationen blir svårare och längre. Socialstyrelsens siffror visar att ungefär en tredjedel av alla som får ekonomiskt bistånd (vilket är drygt 4 % av befolkningen) får det under lång tid, och den andelen har ökat något de senaste åren.

Drygt 215 000 hushåll fick ekonomiskt bistånd från Socialtjänsten någon gång under 2017, Statistiskt sett har det långvariga ekonomiska biståndet under 2017 sjunkit med 2% bland annat beroende på en förbättrad arbetsmarknad. Statistiken visar dock inte hela sanningen. Bland många frivilligorganisationer är upplevelsen snarare den motsatta. Ett stort antal behövande finns inte med bland bidragsmottagarna. Antingen för att man inte passar in i regelsystemet eller att man inte får, vill eller vågar söka stöd. Kraven på den enskilde och olikheterna i bedömningen av arbetsförmåga gör att många ramlar ur socialförsäkringssystemen (sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring) och tvingas leva på ekonomiskt bistånd från socialtjänsten, eller i värsta fall nekas stöd. Många av dessa människor möter istället vi inom frivilligsektorn.

Att som regeringen hävdar i sin FN-rapport kring Agenda 2020 att det allmänna socialförsäkringsskyddet skapar trygghet för alla och motverkar ekonomisk utsatthet är alltså inte korrekt.

Hemlöshet en realitet men svårt att mäta

Det finns personer i olika former av hemlöshet i nästan hela Sverige, både personer som bor i landet och EU-medborgare som vistas här tillfälligt, många i akut hemlöshet. För att uppskatta antalet hemlösa samlar Socialstyrelsen in uppgifter från landets kommuner om antalet hemlösa. Årets mätning visar att det är både fler personer och fler som är föräldrar till barn under 18 år, i akut hemlöshet jämfört med föregående mätning. Framförallt har antalet kvinnor ökat, varav majoriteten har barn och är utlandsfödda. Omkring 33 250 personer beräknades vara hemlösa under 2017.

En dryg tredjedel, 11 167 personer av samtliga hemlösa hade barn under 18 år.

I akut hemlöshet, det vill säga att leva på gatan eller på vandrarhem, i husvagn/tält o.dyl., uppskattades 5 935 personer leva.

Många äldre med låga inkomster i Sverige

Under 2017 levde 245 000 pensionärer med en disponibel månadsinkomst lägre än fattigdomsgränsen (*låg inkomststandard*) på 12 100 kronor per månad. Sverige har en högre andel pensionärer med relativt låg ekonomisk standard jämfört med övriga Norden. Enligt prognoser från pensionsmyndigheten förväntas andelen äldre med relativt låg ekonomisk standard öka, och mest bland kvinnor. Pensionsmyndigheten konstaterar även i en rapport att andelen över 65 år med relativt låg ekonomisk standard skulle kunna minska med en fjärdedel, eller 60 000 personer, om alla pensionärer med bostadstillägg eller äldreförsörjningsstöd skulle få maxbeloppet för dessa förmåner.

Personer som trots arbete lever i fattigdom

Ett allvarligt problem är också andelen **personer som trots arbete lever i fattigdom ("working poor")**. I Sverige lever 7 procent av dem som arbetar i ett hushåll med en inkomst under EU:s fattigdomsgräns. Genomsnittet för EU-länderna är 10 procent. I Sverige är det vanligare att yngre, ensamstående med barn och utrikes födda har en låg inkomst trots att de arbetar. I siffrorna ingår inte alla de som arbetar svart och erhåller lönen i kontanter. De är antagligen 10 000-tals.

Personer som trots arbete lever i fattigdom:

- majoritetssvenskar 4,5%
- "andra generationen" 9,8%
- utrikes födda 14,8%

Bland arbetslösa svenskar har ungefär hälften, oavsett ålderskategori, en disponibel inkomst under fattigdomsgränsen.

Många av de arbetsmarknadspolitiska förslag som förs fram framförallt från de borgerliga partierna riskerar öka andelen "working poor" genom bl.a. krav på lägre ingångslöner, försvagad anställningstrygghet mm.

Bostadsbristen förstärker fattigdomen

Ett specifikt problem för unga och låg och medelinkomsttagare är bostadsbristen och de höga boendekostnaderna. Bristen på bostäder till rimliga kostnader förstärker utsattheten och försvårar ytterligare möjligheterna att ta sig ur fattigdomsfällan. Bristen på bostäder har tvingat många att skuldsätta sig kraftigt för att köpa en bostad. Hushållens överskuldsättning är nu inte bara ett problem för individen utan hotar hela samhällets stabilitet och riskerar att bli en svår fattigdomsfälla på sikt. Bristen på bostäder är också ett hot mot etableringen och rörligheten på arbetsmarknaden och även möjligheten att flytta för att hitta arbete och en bättre försörjning. Särskilt svårt är det för de som är nya på bostadsmarknaden. De tvingas vanligtvis acceptera boenden med mycket höga hyror trots att de kanske ofta har låga inkomster.

Det behövs en tydlig strategi för att bekämpa fattigdom

Ytterligare en komplikation är att det finns en förvirring i den allmänna debatten om vilka begrepp som skall användas och hur fattigdomen skall mätas. Detta i kombination med den stora osynliga fattigdomen gör det svårt att diskutera och upprätta relevanta åtgärdsplaner för att bekämpa fattigdomen. Detta är också en av anledningarna till att Sverige saknar konkreta mål och indikationer för hur fattigdomsbekämpning skall mätas.

EAPN Sverige uppmanar till en bred samhällelig debatt om hur våra välfärdssystem kan rustas för att utrota fattigdomen –**EAPN Sverige vill** se en politik som sätter utrotandet av fattigdomen först. **EAPN Sverige rekommenderar** därför:

- Att regeringen gör en heltäckande kartläggning av fattigdomen i Sverige som inte bara är begränsad till socialtjänstens statistik utan även inkluderar de som inte alltid syns i statistiken, exempelvis, "working poor", långtidssjuka, barnfamiljer och pensionärer med låga inkomster.
- Att man i denna kartläggning samverkar med det civila samhällets aktörer och tar tillvara deras erfarenheter och kunskaper.
- Att man tar fram en relevant definition av fattigdom i Sverige och sätter tydliga och mätbara mål för hur den skall mätas och elimineras/bekämpas.
- Att regeringen utreder de nuvarande systemfelen/systembristerna i våra välfärdssystem samt tar fram strategier som motverkar dessa, bl.a. genom att tydliggöra myndigheternas ansvar för att den enskilde inte hamnar "mellan stolarna", utan stöd mellan de olika välfärdssystemen.
- Att socialförsäkringssystemets ersättningsnivåer justeras så att pensionsnivåer, sjukersättning mm säkerställer möjligheten att leva ett värdigt liv med full delaktighet i samhället och där ingen tvingas leva under existensminimum. Och att låga ersättningsnivåer inom exempelvis arbetslöshetsförsäkrings- och sjukförsäkringssystemet samt försörjningsstöd höjs och anpassas till allmänna levnadskostnader och aktuella behov i dagens samhälle.
- Att stödet utformas så att det bidrar till att stärka den enskilde och dennes möjlighet att leva ett självständigt liv och deltagande i samhällslivet, bl.a genom att ett tillfälligt stöd skall kunna ges utan krav på att den enskilde först måste bli totalt utblottad. Nuvarande krav försvårar och förlänger vägen ut ur fattigdom.
- Att politikerna ska verka för allas rätt till försörjning och delaktighet genom arbete, stöd eller sysselsättning.
- Att riksdagen beslutar om en nationell handlingsplan för att avskaffa fattigdomen.

Källor:

SCB

Socialstyrelsen

Stadsmissionen

EAPN Sveriges medlemsorganisationer

- Verdandi

- Frälsningsarmén

- RSMH/ÅSS